

Βιβλιοκριτική

Γιώργου Κοντογιώργη

«*Το Ελληνικό Κοσμοσύστημα*»

Τόμος Α΄ Η κρατοκεντρική περίοδος της πόλης
Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 2006, σελ. 598.

Η συγκρότηση μιας θεωρίας για τον ελληνισμό, με το δικό της εννοιολογικό υπόβαθρο και τα δικά της ερμηνευτικά κλειδιά, ανεξάρτητα απ' το αν συμφωνεί ή διαφωνεί κανείς, είναι ένα μεγάλο εγχείρημα.

Γίνεται μάλιστα πιο μεγάλο όταν αυτή η θεωρία διαμορφώνεται εκτός του ηγεμονικά κυρίαρχου «ιδεολογικού» διατακτικού της νεωτερικότητας, εκτός και εναντίον του ηγεμονικά κυρίαρχου «ιδεολογικού» διατακτικού της νεωτερικότητας.

Κι αυτό: Πρώτον, σε μια περίοδο γενικότερης σύγχυσης, μετανεωτερικής σύγχυσης, που είναι της μόδας ο ιστορικός αναθεωρητισμός και μαζί του της μόδας οι λογικές αποδόμησης των εθνο/πολιτιστικών συλλογικοτήτων. Δεύτερον, σε μια περίοδο που δεν ευνοεί τις μεγάλες αφηγήσεις, καθώς, στην κατεύθυνση των αποδομητικών λογικών, φετιχοποιείται η μερικότητα εις βάρος της συνολικότητας και η ιδιαιτερότητα εις βάρος της καθολικότητας. Τρίτον, σε έναν τόπο που, παρά τα τεράστια πολιτιστικά του φορτία, ανασυγκροτήθηκε στα επιστημονικά του πεδία, και όχι μόνο, σχεδόν με όρους αποικιακής εξάρτησης προς τη «Δύση» και το ιδεολογικό διατακτικό της νεωτερικότητας, που ήταν και εν πολλοίς παραμένει μέγα παράδειγμα σχεδόν για όλα.

Σε τι συνίσταται το εγχείρημα Κοντογιώργη, τι το καινόν κομίζει, πόσο έγκυρα είναι τα ερμηνευτικά του κλειδιά και πόσο πειστικό το ερμηνευτικό του αποτέλεσμα;

Γνωρίζοντας το μέγεθος και τις δυσκολίες πρόσληψης αυτού του εγχειρήματος, που εδράζεται σε ένα εντελώς νέο και σύνθετο πλέγμα όρων αλλά και σε ανανοηματοδοτήσεις εννοιών υπό το πρίσμα της ενιαίας ερμηνευτικής του θεωρίας, θα προσπαθήσω να δώσω το στίγμα του μέσα από πέντε σύντομες επισημάνσεις μου.

Πρώτη επισήμανση:

Ο Γ.Κ. «διαλέγεται» με τη νεωτερικότητα όχι με την ψυχολογία πνευματικού ανθρώπου αποικίας ή καθυστερημένης περιφέρειας της Ευρώπης, ούτε, συνακόλουθα, ως «μηρυκαστικό» των εκφάνσεων του ιδεολογικού διατακτικού της, αλλά με όρους πνευματικής αξιοπρέπειας, που πηγάζει κυρίως απ' τη συνείδηση των πολιτιστικών φορτίων που κουβαλάει στους ώμους του ο γενέθλιος ελληνικός μας τόπος. Προπαντός όμως εξοπλισμένος με τα αξιολογικά και ερμηνευτικά κλειδιά που ενυπάρχουν σ' αυτά τα φορτία και που του επιτρέπουν να βάλει απέναντί του και να αξιολογήσει τη νεωτερικότητα με ενιαία κριτήρια όχι ως τη φάση «παράδειγμα» και «μέτρο» αλλά ως μια φάση, προφανώς πολύ σημαντική, στην εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού.

Δεύτερη επισήμανση:

Βάζοντας απέναντί του τη νεωτερικότητα και φωτίζοντας το βάθος της, επισημαίνει τις ανεπάρκειές της στην ερμηνεία του ιστορικο/κοινωνικού γίνεσθαι με κριτήριο τη δύναμη, που την οδηγούν στη γραμμική περιοδολόγηση της ιστορίας και στη συνακόλουθη γραμμική θεώρηση της εξέλιξης και της προόδου, με ομολογή ως προς αυτά και τη μαρξική κοσμοθεωρία. *«Το διάβημα, σημειώνει, της νεωτερικότητας ελέγχεται για το επιστημονικό της έλλειμμα. Επιλέγει ως «μέτρο» για την τυπολόγηση ενός κοινωνικού φαινομένου και επέκεινα για την ανάγνωση της εξέλιξης το παράδειγμά της, αντί να συγκροτήσει πρώτα ένα καθολικής αξίωσης γνωσιολογικό εγχείρημα, στο οποίο θα υπήγοντο οι εκδηλώσεις του κοινωνικού ανθρώπου του παρελθόντος, του παρόντος και οπωσδήποτε του μέλλοντος. Η δημοκρατία, στο πλαίσιο αυτό, ορίζεται σε συνάφεια με το σύστημα της νεωτερικότητας και όχι με γνώμονα τη δημοκρατική αρχή. Άλλωστε, την τελευταία την αγνοεί ολοσχερώς».*

Τρίτη επισήμανση:

Ο ίδιος, αντιθέτως, «συγκροτεί ένα καθολικής αξίωσης γνωσιολογικό εγχείρημα», που αναδεικνύει ως καθολικό μέτρο ερμηνευτικής αξιολόγησης του ιστορικο/κοινωνικού γίνεσθαι ό χ ι τ η δ ύ ν α μ η α λ λ ά τ η ν ε λ ε υ θ ε ρ ί α. Αποκαλεί τη θεωρία του κοσμοσυστημική και την όλη θεώρησή του «ελληνικό κοσμοσύστημα», που είναι μια πολύ ιδιαίτερη συνεισφορά στην επιστημονική και πνευματική μας ζωή. *«Η κοσμοσυστημική θεώρηση του κοινωνικού γίνεσθαι, σημειώνει, προβάλλει ως μια αναιρετική πρόταση στις νεωτερικές βεβαιότητες, με σημείο αφετηρίας τη συνολική αναμόρφω-*

ση του γνωσιολογικού και μεθοδολογικού πυρήνα της κοινωνικής επιστήμης... Η μέθοδος αυτή τοποθετείται στον αντίποδα του επιχειρήματος της νεωτερικής ιδεολογίας, που θεωρεί ανέφικτη τη σύγκριση της εποχής μας με το παρελθόν, εισάγοντας τη σύγκριση με γνώμονα την αναλογία στον πυρήνα της προβληματικής της».

Τέταρτη επισήμανση:

Η συνολική ανάγνωση και ανασυγκρότηση του ελληνικού παραδείγματος, υπό το πρίσμα της κοσμοσυστημικής θεωρίας, δεν τον οδηγεί μόνο σε μια εντελώς νέα θεώρηση και ερμηνεία του, που η πολύ-επιστημονική του ματιά και οι στοχαστικές συγκεφαλαιώσεις την καθιστούν άκρως ενδιαφέρουσα και συχνά συναρπαστική, ιδίως όταν λείπουν οι παρενέργειες των πολλών νεολογισμών του σε επίπεδο όρων, αλλά και σε μια νέα περιοδολόγηση της ιστορίας μας, άλλης ερμηνευτικής λογικής από αυτή της νεωτερικότητας στην οποία έχουμε εθισθεί. Για τον Γ.Κ. «*Το ελληνικό κοσμοσύστημα καλύπτει μια χρονική διάρκεια απ' την κρητο-μυκηναϊκή εποχή –και σε πλήρη ανθρωποκεντρική τροχιά απ' τον 7ο αιώνα π.Χ.– έως τις παρυφές του 20ου αιώνα. Η διαπίστωση αυτή ηχεί περίεργα στον νεότερο κόσμο, ο οποίος έχει εθισθεί να συνδέει το τέλος του λεγόμενου αρχαίου κόσμου με την πτώση της δυτικής Ρώμης*». Όχι, υποστηρίζει και επιχειρηματολογεί ο Κοντογιώργης, η πτώση της Ρώμης δεν ανακόπτει τη συνέχεια του ελληνισμού, όπως δεν την ανακόπτει, παρά τις οδυνηρές της συνέπειες, και η άλωση της Νέας Ρώμης, της Κωνσταντινουπόλεως, της Πόλης των Ελλήνων. Κι η ανάδειξη ενός νέου υφαδιού, που αποδεικνύει την αδιατάρακτη ελληνική συνέχεια, αυτού της πολιτικής και των πολιτικών αξιών μέσα απ' τις πόλεις και τα κοινά των Ελλήνων, είναι μια απ' τις πολύ μεγάλες συνεισφορές του πολιτικού επιστήμονα Γ.Κ., σε μια εποχή, που όπως προείπαμε, δοξάζεται, ανεξαρτήτως επιστημονικής εγκυρότητας, η κάθε παρέμβαση σε κατεύθυνση ιστορικού αναθεωρητισμού και εθνο/πολιτιστικής αποδόμησης. «*Οι ελληνικές κοινωνίες, σημειώνει, θα γνωρίσουν μια μοναδική πολιτική συνέχεια, η οποία επιβεβαιώνεται όχι μέσα από έναν (ενιαίο) κρατικό θεσμό αλλά μέσα από πολιτειακούς θεσμούς μικρής κλίμακας... Ο κατεξοχόν θεσμός διαμέσου του οποίου ο ελληνισμός διατήρησε την ιστορική του αυτοσυνειδησία και συνέχεια υπήρξε το σύστημα των πόλεων (ή των κοινών)*». Ο Έλληνας, όσο κι αν αυτό ενοχλεί τα δικά μας «μηρυκαστικά» της νεωτερικής ιδεολογίας, δεν έζησε ποτέ με συνείδηση έμψυχου αντικειμένου του φεουδάρχη. Έστω και με υπολείμματα πολιτικών θεσμών είχε συνείδηση πολίτη υπό περιορισμόν ακόμα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Πέμπτη επισήμανση:

Απ' τη μεγάλη ερμηνευτική του αφήγηση, που αρχίζει απ' την ελληνική προϊστορία και φτάνει, στον τόμο που παρουσιάζουμε, ως το τέλος περίπου του 4ου π.Χ. αιώνα, θα σταθώ εντελώς ενδεικτικά σε τρία σημεία, γνωρίζοντας ότι αδικώ το σύνολο, απλώς για να σας παρουσιάσω μικρά ποιοτικά της δείγματα.

Πρώτο σημείο: Τα περί χρηματιστικής κοινωνίας

Αναπτύσσοντας την κοσμοσυστημική ανασύνταξη του ελληνισμού, την ανθρωποκεντρική συνάντηση των ελληνικών κοινωνιών και την πρώτη διεύρυνση των γεωπολιτικών ορίων του ελληνικού κοσμοσυστήματος, αναφέρεται στην εξαιρετική σημασία της χρηματιστικής οικονομίας, που είναι μια απ' τις κρίσιμες παραμέτρους κι ένα απ' τα ερμηνευτικά κλειδιά της όλης συγκρότησης και λειτουργίας του. Όταν μάλιστα ομιλώ για πολύ-επιστημονική ματιά του πολιτικού επιστήμονα Γ.Κ., έχω κατά νουν επιστημονικά «ανοίγματά» του, όπως τα περί χρηματιστικής οικονομίας, που, μαζί με τα εξίσου σημαντικά περί εργασίας (ώνια εργασία, κοινωνία της εργασίας, κοινωνία τηςσχόλης, εταιρική κοινωνία), ιδιαίτερος θα πρέπει να τα προσέξουν οι θεωρητικοί της Πολιτικής Οικονομίας, μαρξιστές και μη. *«Η επιλογή μας, γράφει, να αποδώσουμε την οικονομία του ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος με τον όρο χρηματιστική έχει ως αφετηρία την ακριβολογία του θέματος. Ο Αριστοτέλης αντιδιαστέλλει σαφώς τη χρηματιστική απ' την οικονομία... Η χρηματιστική δεν περιλαμβάνει τη φυσική οικονομία της αυτοβίωσης ούτε τη φυσική ανταλλαγή... Η «οικονομία της αγοράς» ορίζει μια μορφολογική εκδοχή της χρηματιστικής οικονομίας, ένα συγκεκριμένο σύστημα, όχι το είδος της οικονομίας... Ο δήμος ενσαρκώνει την έννοια του δημοσίου (ή κοινού), όχι το αυτόνομο κράτος».*

Δεύτερο σημείο: Τα περί Πόλεως και Πολιτείας

Στα περί Πόλεως ως θεμελιώδους κοινωνίας του ανθρωποκεντρικού κοσμοσυστήματος μικρής κλίμακας, διατυπώνει επίσης άκρως ενδιαφέρουσες απόψεις: για την ανθρωποκεντρική πολυσημία της πόλεως, για την πολιτεία ως βίο της πόλεως, για την πολιτεία και το πολιτικό σύστημα, αλλά και για την ελευθερία ως διακύβευμα της πολιτείας. Εκτιμώ πως όλα αυτά, όπως και τα των επόμενων δύο σημείων, που έχουν στο επίκεντρό τους τη δημοκρατία και το έθνος, αναδεικνύουν περισσότερο από όλα τα άλλα την εξέχουσα ιδιότητά του ως πολιτικού επιστήμονα. *«Η πόλις, γράφει, είναι η θεμελιώδης συνολική κοινωνία του κοσμοσυστήματος μικρής*

κλίμακας, ό,τι το λεγόμενο κράτος-έθνος της νεότερης εποχής για τη μεγάλη κοσμοσυστημική κλίμακα... Η πολιτεία είναι η κατά το μάλλον ή ήττον πολιτικά συγκροτημένη κοινωνία... Δεν είναι υποκείμενη ούτε απορροφάται απ' το κράτος ακόμα και όταν το τελευταίο ενσαρκώνει την πολιτική... Η έννοια της πολιτικής ελευθερίας, ως εκδήλωση του καθολικού αυτοκαθοριστικού προτάγματος, θέτει ως προϋπόθεση τη βίωση της ατομικής και κοινωνικής ελευθερίας και συνάμα την απόρριψη της πολιτικής ως δικαιώματος (η υπήκοος κοινωνία πολιτών) και την πρόσληψή της ως αυτονομία».

Τρίτο σημείο: Τα περί δημοκρατίας

Εδώ και ιδιαιτέρως στα περί αρχών της δημοκρατικής πολιτείας, στα περί πρώιμης και μετριοπαθούς δημοκρατίας, αλλά και στα περί ριζοσπαστικής και άναρχης δημοκρατίας, θα βρει κανείς τη θεωρητική καρδιά του μνημειώδους έργου του «*Η Δημοκρατία ως ελευθερία*», εκδόσεις Πατάκη.

Τέταρτο (και τελευταίο) σημείο: Τα περί έθνους

Με ανοιχτές τις συζητήσεις για την προοπτική του εθνικού κράτους στην τροχιά της παγκοσμιοποίησης, που επαναφέρουν και την αναμνηρευόμενη στον τόπο μας ανιστόρητη νεωτερική θεωρία περί κατασκευής του έθνους από το κράτος – κι είναι ως προς αυτό εξαιρετική η απάντηση του Γ.Κ. στον Έρικ Χομπσμπάουμ, που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του «*Έθνος και νεωτερικότητα*», Εναλλακτικές εκδόσεις –, τα περί «έθνους-κοσμοσυστήματος» αυτού του τόμου συγκροτούν ανάγνωση του ελληνικού παραδείγματος, που η επιστημονική της θεμελίωση δεν επιτρέπει σε κανένα καλόπιστο μελετητή να την προσπεράσει μόνο και μόνο επειδή κάποιες «ιστορικές αυθεντίες» της νεωτερικότητας, όπως ο Έρικ Χομπσμπάουμ, υποστηρίζουν... πως το νεοελληνικό έθνος κατασκευάστηκε απ' το νεοελληνικό κράτος. Ειλικρινά συνιστούν θεωρητική συνεισφορά, που διαλύει τις νεωτερικές συγχύσεις: τα περί εθνικής ταυτότητας στους Αχαιούς, τα περί έθνους ως ελευθερίας, τα περί έθνους της «ελληνικής παιδείας» και οικουμένη, όπως και τα περί εθνικής ταυτότητας και ο «άλλος». Κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματά του θα σας έπειθαν. Περιορίζομαι μόνο στην καίρια θέση του, διαμετρικά αντίθετη προς αυτή της νεωτερικότητας, πως «Το έθνος-κοσμοσύστημα» υποδηλώνει ότι η συνείδηση της καθολικής εθνικής ταυτότητας (το πολιτισμικό υπόβαθρο του έθνους) και μάλιστα η πολιτική του έκφραση (το πολιτικό στίγμα του έθνους) δεν προϋποθέτουν μια ενιαία πολιτειακή συγκρότηση». Το κράτος δηλαδή δεν είναι προϋπόθεση του έθνους, όπως θέλει η νεωτερικότητα.

Παρ' ότι το εγχείρημα Κοντογιώργη θα κριθεί, όταν ολοκληρωθεί εκδοτικά, ως σύνολο, ο πρώτος τόμος, με τους θεωρητικούς του άξονες, τις ερμηνευτικές του απολήξεις, τον πολύ-επιστημονικό και στοχαστικό πλούτο των απόψεών του, μας επιτρέπει να το καλωσορίσουμε ασμένως. Χωρίς όμως να προσπερνάμε το ότι πολλά του σημεία χρειάζονται πολύ μεγάλη συζήτηση. Όπως, ας πούμε:

η δύσκολη και συχνά αυτοαναφορική εννοιολογική του συγκρότηση, καθώς συγκροτεί εξ υπαρχής μια νέα θεωρία ερμηνείας της διαχρονίας του ελληνισμού

η απουσία της θετικής διάστασης του σύνθετου διαλόγου του ελληνισμού με την νεωτερικότητα, στη βάση μιας διαλεκτικής σχέσης, που στην πορεία της κατέστη μονοσήμαντη και αποικιακή

αλλά και μια αφαιρετική ενίοτε απολυτότητα στη θεώρηση των ελληνικών κοινών, που, όχι τόσο κατά τη Ρωμαϊοκρατία όσο κατά την καταθλιπτική τουρκοκρατία, δεν έπαυαν να είναι «συλλογικότητες» υπό αντικειμενικό περιορισμό και σε γενικότερο καθεστώς ετερονομίας ως προς τα μείζονα (που είναι η αυτονομία και ο αυτοκαθορισμός της ύπαρξης και του ρόλου τους).

Σε κάθε περίπτωση, για να καταλήξω με αυτό που θεωρώ πολύ σημαντικό, ο πολιτικός επιστήμονας και στοχαστής Γ.Κ. διαλέγεται με περισσή πνευματική αξιοπρέπεια με τη νεωτερικότητα και «αποδομεί» τα ιδεολογικά της στερεότυπα, συνεισφέροντας να ξεφύγουμε επιτέλους απ' τη «μεταπρατική» αναπαραγωγή των «φώτων» της Εσπερίας.

Λαοκράτης Βάσσης
Φιλολόγος-Συγγραφέας